

KARTOGRAFIA W JAGIELLONCE

Od ponad 600 lat Biblioteka Jagiellońska przechowuje skarby narodowe i może pochwalić się najstarszą uniwersytecką kolekcją dzieł kartograficznych w Polsce.

MAREK PUDŁO

Powołanie do życia Akademii Krakowskiej przez Kazimierza Wielkiego w 1364 roku zapoczątkowało tworzenie się środowiska naukowego w Krakowie, a wraz z nim – proces gromadzenia ksiąg. Biblioteka Jagiellońska od stuleci odgrywa znaczącą rolę wśród instytucji nauki i kultury w Polsce i Europie. Kolejne wieki jej istnienia to ciągle rozwój, unowocześnianie i segregowanie księgozbioru. W okresie międzywojennym wzniesiono nowy gmach biblioteki przy Alejach Mickiewicza (1931-39), a kolejne etapy rozbudowy miały miejsce w latach 1961-63. W latach 1995-2001 powstała nowoczesna część biblioteki. Współcześnie Jagiellonka ma status biblioteki narodowej, uniwersyteckiej oraz naukowej biblioteki publicznej.

Pierwszymi dziełami kartograficznymi, które znalazły się w zasobach Jagiellonki, były: rękopiśmienny atlas Klaudiusza Ptolemeusza (ok. 100-165 r.) – jednego z największych astronomów i geografów starożytności, autora teorii geocentrycznej – oraz najwcześniejsze drukowane edycje jego *Geografii* (po tłumaczeniu na łacinę zmieniono nazwę na *Cosmographia*). Wykorzystywane przez profesorów ówczesnej Akademii Krakowskiej do wykładania kosmografii zapoczątkowały kolekcję

kartograficzną biblioteki. W księdze I uczony wyłożył podstawy kartografii matematycznej, natomiast w księgach II-VII wymienił ponad 8 tysięcy nazw geograficznych, podając ich lokalizację w Afryce, Azji i Europie. *Cosmographii* zazwyczaj towarzyszyło 27 map. Rozdział 5 księgi III Ptolemeusz poświęcił Sarmacji Europejskiej. Na niedawnej wystawie „Skarby Jagiellonki” [GEODETA 7/2005] prezentowano jedną z najstarszych zlatynizowanych wersji rękopiśmiennych tego dzieła (ok. 1465-75). Ręcznie kolorowana z napisami wczesnohumanistycznymi i nazwami miejscowości obwiedzionymi czerwonymi ramkami, zawiera także zarysy murów i blanków. Według przypuszczeń kilka nazw zostało wpisanych przez Jana Długosza. Łącznie w zbiorach biblioteki są 24 wydania *Cosmographii* z lat 1482-1883.

Niewątpliwym rarytatem także wystawy był także jedyny w Polsce egzemplarz atlasu *Liber geographiae* Pto-

lemeusza wydany w Wenecji w 1511 r. Było to pierwsze dzieło kartograficzne drukowane w dwóch kolorach (czerwony i czarny), wykonane w tzw. odwzorowaniu sercowym, pozwalającym pokazać wybrzeże nowego kontynentu amerykańskiego. Ciekawostką jest półperspektywiczne (zgodne z manierą renesansową) przedstawianie gór. Obszar Polski podpisano jako Sarmacja.

Najstarsze luźne mapy Polski były drukowane w Krakowie w latach 1526-1528

Wydanie faksymilowe mapy Bernarda Wapowskiego „Mappa in Qua Illustrantur Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithvaniae Pars” z 1526 r.

Mapa „Polonia et Silesia” w skali 1:1 600 000 z Atlasu Merkatora z 1613 r. z widocznymi na marginesie odręcznymi notatkami Jana Brozka

w oficynie Floriana Unglera. Ich autorem był sekretarz króla Zygmunta Starego Bernard Wapowski – uznany za „ojca polskiej kartografii”. Jego mapy, przedstawiające Polskę z Mazowszem oraz Sarmację Północną i Południową, zachowały się wyłącznie w formie faksymilowej po tym, jak oryginały spłonęły podczas pożaru oficyny Unglera w 1528 roku.

W XVI wieku centrum produkcji kartograficznej były Niderlandy, gdzie w 1570 roku w Antwerpii słynny kartograf Abraham Ortelius (1527-98) wydał *Theatrum Orbis Terrarum* – pierwszy nowożytny atlas świata. Wszystkie egzemplarze każdego wydania (a było ich 45) charakteryzują się tą samą zawartością ujednoliconych co do wymiarów i stylu map (w większości są przeróbkami drukowanych lub rękopiśmiennych map wzorcowych). W zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej znaleźć można 4. wydanie *Theatrum...* z 1575 roku. Obszar Polski był prezentowany na mapie Wacława Grodeckiego (1535-91) *Poloniae finitimarumque locorum descriptio*. Była to najpopularniejsza XVI-wieczna mapa Polski zamieszczana w kolejnych wydaniach do roku 1592. Wykonany w 1564 roku w skali 1:2 600 000 kolorowany miedzioryt był pierwszym opracowaniem „wprowadzającym” obszar Polski do europejskiej kartografii.

W końcu XVI wieku (1595 r.) ukazał się monumentalny atlas świata *Gerardi Mercatoris Atlas sive Cosmographiae Meditationes de Fabrica Mundi et Fabricati Figura* Gerarda Merkatora (1512-94) – matematyka, geograf i jednego z najwybitniejszych kartografów, autora odzorowania walcowego. Wśród staro-

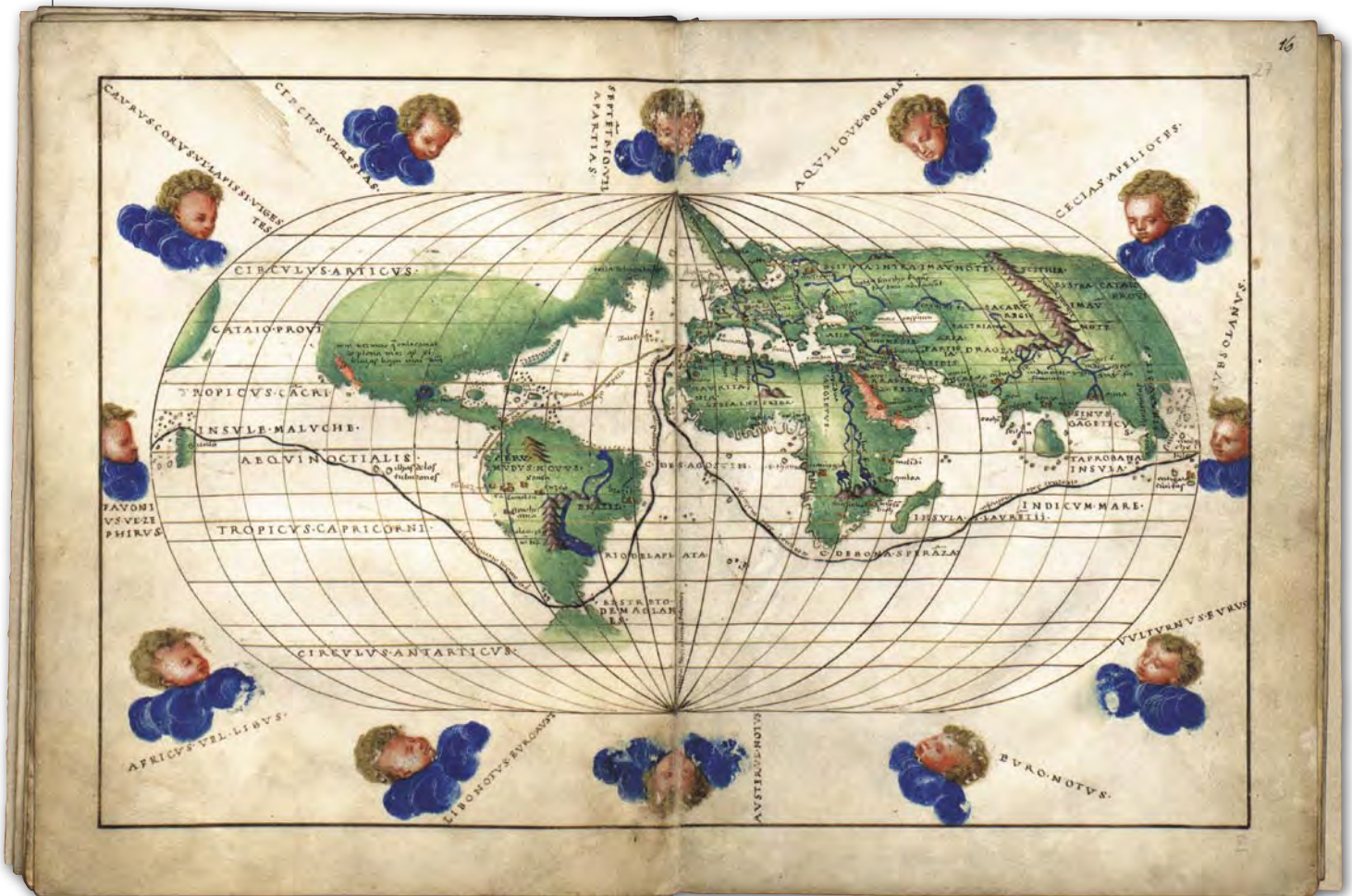
druków Jagiellonki znajduje się wydanie tego atlasu z 1613 roku z mapą *Polonia et Silesia* w skali 1:1 600 000. Egzemplarz ten był własnością Jana Brozka – wybitnego astronoma, profesora Akademii Krakowskiej, który założył katedrę geometrii praktycznej. Co ciekawe, na marginesach mapy zachowały się jego notatki.

XVI-wieczna mapa Polski Wacława Grodeckiego „Poloniae finitimarumque locorum descriptio”, publikowana do 1592 roku w atlasie „Theatrum Orbis Terrarum” Abrahama Orteliusa

Do najcenniejszych dzieł w zbiorach krakowskich należą także dwie inne mapy: *Atlas nauticus* (1540 r.) Battisty Agnesego oraz *Das Nürnbergische Gebiet* (1692 r.), której autorem jest Christoph Scheurer. Pierwsza z nich znalazła się w Polsce jako dar dla króla Zygmunta Augusta i przedstawia szlaki, którymi Portugalczycy dopłynęli do Ameryki. Druga pozycja to jedyna w zbiorach Jagiellonki mapa drukowana na jedwabiu – rzadkość kolekcjonerska.

Obok jedyna w zbiorach stara mapa japońska, którą stworzył Akiyama Einen – przedstawia górę Fudzi-san. Poniżej jedna z 12 map żeglarskiego atlasu „Atlas nauticus” autorstwa Battisty Agnesego, pokazująca szlaki, którymi Portugalczycy dopłynęli do Ameryki.

Zbiory kartograficzne zaczęto systematyzować w XIX wieku. Podstawą ich wydzielenia były prace porządkowe w latach 1919-20, podczas których wszystkie przeniesiono do Collegium Maius, posegregowano regionalnie i nadano sygnatury. Od 1969 roku istnieje odrębny Oddział Zbiorów Kar-

tograficznych. Znajdują się tam m.in. najcenniejsze starodruki kartograficzne: XVI- i XVII-wieczne atlasy niderlandzkie, włoskie, francuskie i niemieckie; mapy Galicji, wojskowe mapy niemieckie z okresu II wojny światowej. Jednak najczęściej użytkowany jest zbiór współczesnych map topograficznych. Wszystkie

mapy udostępniane są tylko na miejscu w Czytelnicy Zbiorów Specjalnych. Łączna ich liczba wynosi ponad 45 000. Dużo, ale i tak stanowi to tylko 1% wszystkich woluminów przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej.

MAREK PUĐIŁO